

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**XITIFIKHETI XA LE HENHLA XA
RIXAKA**

GIREDI 11

**XITSONGA RIRIMI RA LE KAYA RK-(HL)
PAPILA RA 1 (P1)**

HUKURI 2007

MEMORANDAMU

Memorandamu le ri ri na 7 wa tipheji.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1**

- 1.1 A a ri hosi ya mfumo wa Gaza/U lwile ni Maputukezi/ U hoxile xandla eka ku hlanganisa Vatsonga-Machangana. √√ (2)
- 1.2 U vula leswaku mfumo wa khale wa xihlawuhlawu a wu nga tsakeli tihosi leti a ti nga wu tirheli/seketeli/hlayisi milawu ya wona. √√ (2)
- 1.3
- 1.3.1 (b)√√ (1)
- 1.3.2 (a) √√ (1)
- 1.4 Loko a vulavula hi tinhenha ta tihosi, u tala ku katsa ni vito ra hosi Nghunghunyana/U vula leswaku Nghunghunyana a a ri nhenha. √√ (2)
- 1.5 Ku vuriwa leswaku u file/love hi kwalomu ka va 1907, ku nga ri hi lembe ra 1907. √√ (2)
- 1.6
- 1.6.1 Ku balekela munhu la hlundzukeke/kariheke a lavaka ku ku dlaya. √√ (2)
- 1.6.2 Ku nga twanani/ku vengana/ku nga rhandzani. √√ (2)
- 1.6.3 Ku tshama va ri karhi va languta leswi munhu a nga le ku swi endleni/ku tshama va ri karhi va xiyaxiya swiendlo swa munhu . √√ (2)
- 1.7 Hikwalaho ka leswi a a rhurherile/khonzisile/amukerile N'wamatibyana, loyi ngi a a ri nala wa Maputukezi. √ (2)
- 1.8
- 1.8.1 A hi swona. √ A a ri ntukulu wa Muzila hikuva tata wa yena Nghunghunyana a a ri n'wana wa Muzila. √√ (3)
- 1.8.2 Hi swona. √ Ku vuriwa leswaku a a khomerile vuhosi. √√ (3)

- 1.9 Mukamberiwa u fanele ku nyika mavonelo ya yena. A nga hlamula a ku “ina” kumbe “e-e,” kambe u fanele ku seketela nhlamulo ya yena. Xikombiso: Ina, swi fanerile, hikuva leswi swi kombisa leswaku a va yimi na swona leswi nga endliwa hosi ya vona/va fundza hosi ya vona kutani swi ta tshama swi va tsundzuxa hilaha va yi rhandzeke hakona, KUMBE e-e, a swi fanelangi, hikuva nhlampfi a yi na xidyoho, i xakudya lexinene lexi hambu madokodela va vulaka leswaku xi aka miri/a swi vuli leswaku loko Nghunghunyana a dlayiwile hi ku dya nhlampfi, swi le rivaleni leswaku ni malandza ya yena ya ta fa loko yo dya nhlampfi, kumbexana nhlampfi leyi a nyikiweke yona a yo va ni chefu. Ku vula ‘ina’ kumbe ‘e-e’; √ Nseketelo. √√ (2)
- 1.10 I ku khomiwa ka Nghunghunyana. √ (1)
- 1.11 Mafemani a a fanele ku fuma ematshan’weni ya Buyisonto loyi a a ri hosi/Ku vuriwa leswaku Kheto Nxumalo a a khomerile Mafemani vuhosi hikuva a ha ri ntsongo. √√ (2)

[30]

XIYENGE XA B: NKATSAKANYO/NKOMISO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2**

- NKOKA WA MAHUNGU: NKATSAKANYO/NKOMISO WA NDZIMA WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA LETI MUDYONDZI A FANELEKE KU TI NGHENISA EKA NKATSAKANYO/NKOMISO.
- Ku hela ka mfumo wa xihlawuhlawu. ✓
 - Ku ringanana ka Valungu ni Vantima. ✓
 - Ku chivirika ka valweri va ntshunxeko va tisa demokirasi. ✓
 - Ku va valungu va hangalasile no endla leswaku vantima va vengana. ✓
 - Ku va vanhu van'wana va sola mfumo lowuntshwa. ✓
 - Ku lemukisiwa ka lava va solaka mfumo hi ta ku tikeriwa loku ngi ku ri kona khale na nkoka wo va va hoxa xandla va pfuna mfumo. ✓
- (5 tin'wana na tin'wana).** (5)
- MAPELETELO✓✓ (2)
- MAHIKAHATELO✓✓ (2)
- SWIVULWA LESWI TWALAKA✓ (1)

[10]

MAAVELO YA TIMARAKA

SWILAVEKO NA TINHLAMUSELO	TINHLAMUSELO TA VUSWIKOTI	TIMARAKA	TIPHESENTE
Nkatsakanyo/nkomiso wu pfumala swihoxo; wa kongoma; wu kombisa leswaku mukamberiwa u twisisile na ku landzelela swilaveko hinkwaswo hi ndlela ya xiyimo xa le henhla, timhaka hinkwato ta nkoka ti tsariwile; wu na nandzelelano.	Xa risuna no hlawuleka	9-10	90-100
Swilaveko swo tala leswi nga laha henhla swi landzeleriwile; nkatsakanyo/nkomiso a hi wa risuna ku fana na lowu nga laha henhla.	Xa nkoka	8	80
Wa hlayeka kambe ku katsiwile na timhaka tin'wana leti nga riki ta nkoka; timhaka to talanyana ta nkoka na tona ti tsariwile.	Xo saseka swinene	7	70
Nkatsakanyo/nkomiso wu na timhaka ta nkoka leti nga riki ehansi ka 50%; a wu nge fikeleli ku katsiwa eka xiyenge xa nkatsakanyo/nkomiso wo saseka swinene; ku na mahungu lama nga lavekiki lama onhaka vunene bya nkatsakanyo/nkomiso.	Xo saseka	6	60
Ku na timhaka to karhi ta nkoka; ku na timhaka to tala leti nga lavekiki; a wu ndlariwanga kahle ngopfu; mavekelo ya timhaka ya hoxekile; wu le xikarhi.	Xa le xikarhi	5	50
Nkatsakanyo/nkomiso wu hava nkhlukelano wa timhaka; wu longoloxela marito handle ka nandzelelano; timhaka to tala ta nkoka ku hava; ku na vumbhoni byo komba leswaku mukamberiwa wa tikeriwa eka ku ringeta ku katsakanya/komisa.	Xo ka xi nga nyawuli	4	40
Ku na vumbhoni byo komba leswaku ko va na ku twisisa kutsongo ka vutshila bya matsalelo ya nkatsakanyo/nkomiso; ku na swihoxo swa mahlamuselelo; timhaka to tala hi leti nga lavekiki; ku na timhakanyana ta nkoka leti nga riki hansi ka yin'we.	Xo phyama	3	30
Ku na vumbhoni byo kombisa leswaku mukamberiwa u ringetile ku endla nkatsakanyo/nkomiso; a swi tikombi a ri na ku twisisa ka leswi lavekaka eka nkatsakanyo/nkomiso, hileswaku wa phewa.	Xo phewa	2	20
Ku na vumbhoni byo komba leswaku mukamberiwa a nga twisisa swilaveko swa nkatsakanyo/nkomiso naswona nkatsakanyo/nkomiso wa kona wa huhula; wa xitshuriwa xo kopiwa kunene.	Xo huhula	0-1	0-10

[10]

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3.1**

- 3.1.1 (a) Mhaka ya ku thoriwa ka Perreira, yi tivisiwile eka **phephahungu rin'we ro karhi** leri kumekaka laha tikweni. √√ (2)
- (b) Mhaka ya ku thoriwa ka Perreira, yi tivisiwile eka **maphephahungu hinkwawo** lama kumekaka laha tikweni. √√ (2)
- 3.1.2 (a) Va-Perreira. √ (1)
- (b) Mitirho. √ (1)
- 3.1.3 (a) Swimenwana. √ (1)
- (b) Vuswikotinyana. √ (1)
- 3.1.4 (Heyi, xitiviso xolexo a xi languteriwile hi tiko hinkwaro hi mahlongati).
(Heyi, xitiviso xolexo a xi languteriwile hi mahlongati hi tiko hinkwaro). √√
Nhlamulo yin'we ntsena (2)
- 3.1.5 Hangalasa. √ (1)
- 3.1.6 (a) Swi le rivaleni leswaku u **sola/nyadza/delela** mudzaberi. √√ (2)
- (b) Mukamberiwa a nga endla xivulwa xin'wana ni xin'wana hi rito '**voni**' lexi twalaka, kambe nhlamuselo ya xivulwa yi fanele ku hambana na leyi nga eka 3.1.6 (**kumi**) na 3.1.6.1 (**sola/delela**). Xikombiso: Mafemani i bofu hikuva a nga voni. √√ (2)
- 3.1.7 Sturu Pasiya u va vutisile leswaku **va byeriwe hi mani**. √ (1)
- 3.1.8 Ku tlangisa mali/xuma kumbe ku nyika xuma/mali mahala. √√ (2)
- 3.1.9 Hikwalaho ka yini va ta fanela ku thola Matsilele, yena Ephraim Jomo Sono? √ (1)
- 3.1.10 Hlongorile. √ (1)
- (20)**

XIVUTISO XA 3.2

- 3.2.1 Vito ra khampani leyi ri komba leswaku khampani i ya lava nga tekanangiki ntsena, naswona lava va nga ni xikongomelo xo teka ntsena. Leswi swi vula leswaku khampani a yi na mhaka na vanhu lava se va tekeke, lava va nga laviki ku teka ni vanhu va xisati hikuva vona a va teki, vo tekiwa kunene. √√ (2)
- 3.2.2 Wa ku onga/ku koka rinoko ra vahlayi/ku endlela leswaku tikhasimende ti welawela hi ku va va titwa va ri va nkoka swinene, KUMBE [Ku kombisa vahlayi/tikhasimende leswaku khampani ya vona a yi na mhaka ngopfu na mali, kambe yi hisekela ku nyika vukorhokeri]. √ **Ku fanele ku amukeriwa nhlamulo yin'wana na yin'wana yo yelana na leti nga laha henhla.** (1)
- 3.2.3 Marito lama ya endla leswaku vahlayi na vona va va na vonene ra lava va navetisaka; va vona khampani leyi yi ri yona **ntsena** leyi nyikaka vukorhokeri bya xiyimo xa le henhla. √ (1)
- 3.2.4 I ku endlela leswaku tikhasimende/vahlayi va nga hlweri ku buka. √ (1)
- 3.2.5 Hikuva mhaka leyikulu eka xinavetiso i vito ra nhlango/khampani , hi rona leri kahlekahle ku navetisiwaka rona, kutani ri fanele ku vonaka swinene eka xinavetiso, KUMBE [Ku endlela leswaku vanhu va oloveriwa ku hlaya na ku kokeka mahlo hi marito na sayizi ya fonto]. √ (1)
- 3.2.6 Nhlamulo yi nga va “ina” kumbe “e-e,” mhakankulu i ku va mukamberiwa a seketela vonelo ra yena. Xikombiso: Ina, hikuva loko vo hluleka ku endla leswi va swi tshembiseke, va nga ha tlula na voko ra nawu tanihileswi va tiboheke eka xinavetiso lexi, KUMBE: [E-e, hikuva ko va ntsena ku koka rinoko ra vahlayi tanihileswi ku nga hava khampani na yin'we leyi lavaka ku lova mali; swi nga ha antswa va ku humesa riendzo rin'wana ematshan'weni ya ku ku tlherisela mali ya wena hinkwayo.] √√ (2)
- 3.2.7 Ku endlela ku tlhontlha vahlayi leswaku loko vo hluleka ku tirhisa xipexali lexi, a va nge he kumi xin'wana xo fana na xona na siku na rin'we. √ (1)
- 3.2.8 I ku koka rinoko ra vahlayi kumbe ku endlela leswaku vahlayi va welawela/ku phasa vahlayi hikwalaho ko navela leswi fanisiweke. √ (1)

(10)**[30]****NTSENGO WA TIMARAKA: 70]**